

**„EXPRESIILE OBIȘNUITE  
NU AU O LOGICĂ EXACTĂ ȘI SISTEMATICĂ”.  
REMARCI ASUPRA CONTRIBUȚIILOR  
LUI P. F. STRAWSON LA TEORIA LOGICĂ<sup>1</sup>**

MIRCEA DUMITRU

Să pornim de la imaginea de ansamblu. Contribuțiile originale ale lui Strawson la dezvoltarea teoriei logice constau, în mare vorbind, în apărarea unei poziții anti-formaliste și a unei atitudini critice față de adecvarea aplicării metodelor formale de analiză logică la limbajul obișnuit (natural). În epoca de aur a logicii matematice, Strawson dezvoltă o concepție polemică față de logica formală standard, articulând o viziune asupra genului de logică potrivit pentru înțelegerea funcționării limbajului natural care este motivată de contrastul real dintre logica formală (matematică) și logica discursului obișnuit. Cel mai bun punct de pornire pentru prezentarea și înțelegerea concepțiilor sale despre aceste chestiuni este capitolul „Two Kinds of Logic” din *Introduction to Logical Theory (ILT)* (Strawson 1952). În această lucrare, Strawson descrie și evaluează limitele metodelor formale în logică – în privința aplicării lor la limbajul natural – prin comparație cu analiza sistematică, deși non-formală, a discursului obișnuit.

Cel de-al doilea gen de logică pe care îl apără și îl dezvoltă Strawson se deosebește de logica formală, deductivă, care își are originile în opera lui Aristotel și care s-a împlinit în vremea noastră în lucrările lui Frege, Russell, Whitehead, Hilbert, Gödel, Tarski, Quine, Kripke și ale multor alți filosofi și logicieni de orientare sau inspirație matematică. Totuși, este important de subliniat și de reținut că ceea ce are în vedere Strawson prin toate acestea nu este o atitudine condescendentă sau chiar disprețuitoare față de logica formală. Noul gen de logică al lui Strawson nu este nici logica inductivă a filosofilor-oameni de știință de orientare empiristă și nici genul abductiv de raționare propus de pragmatistii timpurii. Strawson are ca scop dezvoltarea unei logici a discursului sau a utilizării limbajului obișnuit. Prin urmare, de fapt, el împărtășește o concepție mai amplă cu privire la domeniul de cuprindere al logicii.

„Împreună cu studiul logicii formale și suprapunându-se peste acesta, avem un alt studiu: studiul trăsăturilor logice ale vorbirii obișnuite. Cel de-al doilea

---

<sup>1</sup> Studiul de față este traducerea adaptată și modificată a studiului meu „Ordinary Expressions Have No Exact and Systematic Logic”, apărut în volumul *The Grounds of Sense. Philosophy of P. F. Strawson*, publicat în revista *Organon F. Journal of Analytic Philosophy*, Juraj Hvorecky și Petr Kotatko (ed.), Vol. 16, nr. 4, 2009, p. 542–551.

studiu poate să arunce o lumină asupra celui dintâi și poate fi clarificat sau făcut obscur de către cel dintâi” (Strawson, 1952; p. 231). *ILT* urmărește să ofere o concepție mai profundă asupra relațiilor dintre cele două genuri de logică. Morala cea mai generală și importantă pe care putem să o extragem din acest studiu este aceea că „simplele relații deductive nu sunt singurul gen de relații logice pe care trebuie să îl avem în vedere, dacă vrem să înțelegem funcționarea logică a limbajului” (*ibid.*, p. 231).

Dar care să fie rațiunea profundă pentru inadecvarea vechii și noii logici deductive față de așteptările noastre rezonabile în privința a ceea ce trebuie să ne ofere logica în calitate de canon al gândirii raționale și al raționării în limbajul obișnuit? Ce anume îi lipsește logicii deductive, care este infuzată cu „reguli ale implicației logice deductive”? Noul gen de logică pentru utilizarea limbajului obișnuit ar trebui să „complementeze”, potrivit lui Strawson, vechea logică cu „reguli caracteristice de referire sau de desemnare” la diverse obiecte. Pentru filosof, o logică ce constă numai în reguli ale implicației deductive necesare nu poate fi completă în raport cu puterea și capacitățile expresive ale utilizării limbajului natural.

Ce este inadecvat, așadar, în procedurile formale atunci când acestea sunt aplicate la utilizările limbajului natural? Argumentul lui Strawson este următorul: subiectul general de studiu și obiectul de analiză ale logicii formale sunt conectate în mod esențial cu limbajul natural și tocmai de aceea dezvoltările formale caracteristice diferitelor sisteme de logică matematică și de logici filosofice de inspirație și orientare matematică nu ar trebui să piardă legătura cu utilizările obișnuite ale limbajului natural. Din moment ce logica este preocupată de mecanismele transmiterii necesare a adevărului de la premisele la concluzia unui argument dat și din moment ce există o legătură intimă între adevăr și semnificație, ar trebui ca logica să țină seama și de semnificațiile premiselor și concluziilor argumentelor (prin regulile de referire sau de desemnare). Prin urmare, un sistem adecvat de logică pentru limbajul obișnuit trebuie să conțină reguli de constituire a semnificațiilor acelor enunțuri. În mare, trecerea de la vechiul gen la noul gen de logică se prezintă în felul următor: subiectul de studiu al logicii este în mod esențial conectat cu utilizările limbajului natural; preocuparea cardinală a logicii trebuie să fie modalitatea în care adevărul se transmite de la premisele la concluzia unui argument dat; dar ceea ce este adevărat sau fals este o utilizare particulară a unei propoziții declarative; prin urmare, logica trebuie să se ocupe de propoziții declarative așa cum sunt utilizate acestea în ocazii particulare; toate acestea impun norma rațională ca regulile implicației necesare ale genului de logică tradițională să fie complementate prin reguli de referire care guvernează utilizarea limbajului obișnuit.

În consecință, acest gen nou de analiză logică trebuie să recunoască și să țină seama de mai multe dimensiuni ale limbajului natural decât trebuie să ia în considerare și este pregătit să accepte aparatul formal al vechii logici deductive și trebuie, totodată, să îmbogățească instrumentarul analizei formale cu tehnici și metode pe care nu le folosim în logica formală. „Imaginea logică completă” care va face pe deplin dreptate limbajului obișnuit va emerge din această suplimentare a regulilor implicației necesare, caracteristice logicii formale de orientare matematică, cu aceste noi reguli ale referinței.

*ITL* este o provocare complexă și subtilă, totodată, pe care un filosof al limbajului obișnuit o ridică față de limitele formalizării logice. Strawson sesizează atât meritele cât și limitele relative ale ambelor întreprinderi logice: „Ceea ce nu vom afla în rezultatele noastre (ale analizei logice ale discursului obișnuit, nota M. D.) este acea distincție a eleganței care caracterizează construcțiile logicii formale. Nu este câtuși de puțin mai puțin adevărat că logica discursului obișnuit oferă un domeniu de studiu intelectual nedepășit în bogăție, complexitate și putere de a absorbi” (*ibid.*, p. 232).

Este momentul, acum, să focalizăm discuția și să ne uităm mai îndeaproape la acest subiect. Să evocăm succint, mai întâi, țelurile și conținutul principal ale cărții lui Strawson. *ITL* are trei țeluri principale: (i) să prezinte cititorului elementele introductive ale logicii formale; (ii) să dea o analiză adecvată a principalelor concepte ale filosofiei logicii, în mod special conceptului de implicație necesară (*entailment*) și (iii) să evalueze în ce măsură instrumentele și metodele logicii formale sunt adecvate sarcinii de a reda semnificațiile expresiilor limbajului natural. Părțile cărții care urmăresc primul și cel de-al doilea țel sunt în mare măsură învechite; există astăzi multe manuale și tratate de logică ce oferă o tratare completă atât a teoriei modelelor (a semanticii) cât și a teoriei demonstrației pentru logica de ordinul întâi și pentru cel puțin unele noțiuni și rezultate de bază ale metalogicii. Totuși, ultimul scop este acela care furnizează *ITL* aerul specific ce face ca studiul acestui tratat să fie de interes și astăzi. Iar cel de-al treilea țel este acela care generalizează punctul nodal pe care îl dezvoltă Strawson în celebrul său răspuns la teoria lui B. Russell despre descrierile definite singulare.

Sloganul din titlul studiului meu, anume „expresiile obișnuite nu au o logică exactă și sistematică” (*ibid.*, p. 57), încapsulează atitudinea generală și orientarea lui Strawson. Pentru a înțelege ce anume are în vedere Strawson prin aceasta, trebuie să prezentăm câteva elemente de fundal. Strawson concepe sarcina principală a logicii formale ca fiind aceea de a formula mulțimi de reguli generale de inferență ale tipurilor de implicații. Dar această mișcare introduce deja o divergență între regulile logicii formale pentru anumite expresii, care sunt socotite constante logice în limbajul avut în vedere și logica omoloagelor acestor expresii din limbajul natural. Omoloagele din limbajul natural ale expresiilor din limbajul formal pot avea utilizări naturale și firești care se află în conflict cu regulile logicianului. Care să fie, atunci, diagnosticul corect în această situație? Strawson face următorul comentariu:

„Aceasta nu înseamnă că regulile logicianului sunt incorecte și nici nu înseamnă că limbajul obișnuit este inconsistent. Aceasta înseamnă, pur și simplu, că unui cuvânt care are utilizări logice diferite în vorbirea obișnuită i se poate atribui o unică utilizare standard logică în regulile logicianului” (*ibid.* p. 56).

Așadar, sloganul ar putea să însemne că nu se poate epuiza bogăția sensurilor pe care le transmit expresiile limbajului natural în diferite contexte ale discursului obișnuit printr-o atribuire de semnificații cu un caracter abstract, care este guvernată de norme ale logicianului formalist. Bogăția limbajului vernacular nu poate fi în totalitate absorbită de către parafrazele frugale ale notațiilor logice canonice.

Dar lucrurile iau o întorsătură și mai proastă: prăpastia dintre semnificațiile constantelor logice, așa cum sunt acestea tratate de către regulile logicianului, și prezumtivele lor expresii echivalente din limbajul natural se cascadează din ce în ce mai

mult ca urmare a impulsului legitim al logicianului formalist către sistem și generalitate. Forța motivantă care a propulsat logica formală chiar de la începuturile sale, cel puțin ca un domeniu de studiu modern, matematic, a fost aceea de a căuta câteva principii formale care, atunci când ar fi aplicate unui număr mic de forme inițial alese de inferențe valide, ar produce alte forme valide de inferențe, în mod ideal pe toate acele forme de inferențe valide și numai pe acele forme de inferențe valide.

Dar în acest ideal stă la pândă pericolul ca limbajele logicii formale să nu mai fie în mod adecvat conectate cu interpretările lor din limbajul natural. Iar conexiunea originală dintre expresiile idiomatiche și omoloagele lor formale, care are drept motivație primordială ca cele din urmă să codifice relațiile logice care se pot stabili între cele dintâi, să fie, în felul acesta, sever avariata sau chiar ruptă. Strawson comentează:

„... și acest ideal al sistematizării a influențat într-un mod cât se poate de profund dezvoltarea modernă a logicii; atât de profund încât concepția originală doar a codificării celor mai generale principii la care apelăm pentru a realiza evaluările noastre logice s-a pierdut aproape în totalitate din vedere. Căci expresiilor vorbirii obișnuite, cum ar fi ‘dacă’, ‘și’, ‘nu’, ‘unii’, ‘sau’, care figurează în mod proeminent drept constante logice în pattern-urile inferenționale ale logicienilor timpurii, le lipsesc, atunci când sunt folosite în mod obișnuit, nu numai stabilitatea, ci și simplitatea semnificației care le-ar face candidatele ideale pentru rolurile de constante în sistemele logice dezirabile acum” (*ibid.*, p. 57).

Constantele logice formale au, ca să zicem așa, propria lor viață. Lor li se atribuie genurile de semnificații care sunt cerute de nevoile sistemelor formale. Și pierd, treptat, contactul cu bogăția și varietatea semnificațiilor prezumtivelor lor omoloage din limbajul natural. Logicianul formalist caută o logică exactă și sistematică a acestor constante. Totuși, metoda sa este sever limitată din exterior, pentru că nu poate da logica exactă și sistematică a expresiilor vorbirii cotidiene; deoarece aceste expresii nu au o logică exactă și sistematică. Ceea ce poate face – și chiar face – logicianul nostru formalist este să conceapă o mulțime de reguli care să satisfacă cerințele sale și, în același timp, chiar dacă nu face pe deplin dreptate complexităților limbajului obișnuit și, chiar, se abate de la el în multe feluri, se intersectează, totuși, cu utilizările obișnuite în unele puncte vitale (Cf. *ibid.*, p. 57).

Așa încât, întorcându-ne din nou la sloganul nostru, anume „Expresiile obișnuite nu au o logică exactă și sistematică”, putem vedea că sloganul însuși nu are o unică și precisă semnificație. Căci poate să însemne oricare dintre următoarele: (i) expresiile sunt ambigue, sau (ii) expresiile sunt vagi, sau (iii) expresiile sunt atât de bogate în semnificații și atât de fluide în caracterul lor intercorelat încât ele nu pot, în principiu, să fie absorbite de către regulile logicii formale. Urmărind cu atenție propriile exemple și comentarii ale lui Strawson, am putea spune că el se referă la opțiunea legată de bogăția limbajului obișnuit; totuși, exemplele lasă deschisă posibilitatea de a considera și opțiunea ambiguității.

În acest punct, este de dorit să facem un inventar al diferitelor modalități în care, potrivit lui Strawson, limbajul obișnuit, așa cum este folosit, este divergent în mod substanțial față de limbajul portretizat prin notațiile canonice (formele logice)

ale limbajului de ordinul întâi interpretat. Recenzia critică a lui W. V. O. Quine, „Mr. Strawson on Logical Theory”, este extrem de utilă din această perspectivă. În lucrarea sa, Quine subliniază, într-o modalitate clară și convingătoare, punctele tari și, totodată, slăbiciunile abordării critice a lui Strawson față de metodele formale ale logicii, așa cum sunt aplicate acestea limbajului natural. Inventorierea acestor puncte atât de interesante și de importante ale contribuțiilor lui Strawson poate fi rezumată în felul următor.

(i) Teza relației mai multe-la-mai puține (*many-few*). Există multe utilizări ale expresiilor limbajului obișnuit care sunt puse în corespondență cu foarte puține forme ale limbajului formal.

(ii) Teza lipsei de paralelism dintre conectorii limbajului obișnuit și omoloagele lor formale. Vocabularul logic are utilizări obișnuite care nu corespund nici unei legi logice clasice care să guverneze itemii logici corespunzători. Astfel, se poate observa foarte ușor că nu există nici o corespondență directă între constantele veri-funcționale și cuvintele obișnuite pe care constantele respective ar urma să le codifice. Pentru a lua numai câteva exemple, să ne gândim la cazurile în care identificăm pe „și” cu „&” și, respectiv, pe „dacă ... atunci ...” cu „→”. Strawson semnalează că unele dintre acestea sunt doar înșelătoare, în timp ce altele sunt de-a dreptul greșite. Iată, în cele ce urmează, diagnosticul mai general al lui Strawson, care este formulat cu privire la conjuncția „și”.

„Vom fi îndreptățiți să spunem că o astfel de identificare este cu desăvârșire greșită, ori de câte ori descoperim că o conjuncție obișnuită, în utilizarea sa standard sau primară, nu se conformează unei reguli logice care este valabilă pentru constanta veri-funcțională cu care cea dintâi este identificată și, de asemenea, ori de câte ori descoperim, în mod convers, că constanta veri-funcțională nu se conformează unei reguli logice care este valabilă pentru conjuncția obișnuită, în utilizarea sa standard sau primară. Dar vom afla, totodată, că până și cele mai eronate identificări de acest fel au o noimă a lor: vom descoperi nu numai un anumit grad de paralelism formal ... ci și un grad de interpretare a semnificațiilor expresiilor interpretate ale sistemului și, respectiv, ale vorbirii obișnuite. Desigur, nu am putea descoperi pe cea din urmă fără a o descoperi și pe cea dintâi” (*ibid.* p. 78).

Așadar, *ce anume* este greșit în identificarea lui „și” cu „&” este că în limbajul natural „și” poate realiza sarcini pe care „&” nu poate să le îndeplinească în limbajul formal interpretat corespunzător. De pildă, poate fi folosit în manieră colectivă pentru a cupla substantive, sau adjective, sau adverbe, în timp ce „&” poate fi folosit numai pentru a coordona enunțuri separate. De asemenea, „și” poate interveni în constituirea unui context care furnizează informații despre ordinea temporală, în timp ce „&” nu are, de obicei, aceasta valoare temporală.

(iii) Teza golurilor de valorizare (*Truth-value gaps*). Lipsa paralelismului dintre „dacă ... atunci ...” și „→” este chiar mai pregnantă. Această divergență ilustrează, totodată, ceea ce a ajuns să fie desemnat prin „goluri de valorizare”. Definiția formală uzuală pentru „→” în calitate de conector veri-funcțional (care face ca o propoziție să fie adevărată dacă și numai dacă sau antecedentul ei este fals sau consecventul este adevărat sau ambele) nu funcționează pentru propozițiile de tipul „dacă ... atunci ...” în discursul obișnuit. De obicei, valoarea de adevăr a

unui condițional material, luat ca o propoziție întreagă, nici nu se pune, ca atare, în utilizarea normală din limbajul obișnuit; consecventul condiționalului este considerat ca fiind în mod condiționat adevărat sau fals, dat fiind antecedentul. Enunțurile de tipul „dacă ... atunci ...” sunt utilizate în mod firesc în circumstanțe în care nu știm dacă propoziția care joacă rolul antecedentului condiționalului este adevărată sau falsă, sau chiar dacă noi credem că propoziția condițională însăși este falsă, dar, cu toate acestea, considerăm că trecerea de la antecedent la consecvent este una logic corectă sau, cel puțin, rezonabilă. Așadar, în timp ce propozițiile de tipul „ $\rightarrow$ ” sunt banal adevărate în cazurile în care antecedentul este fals, propoziția de tipul „dacă ... atunci ...” nu este banal adevărată în toate circumstanțele de acest fel.

(iv) Teza angajamentului existențial. Ideea golurilor de valorizare reapare în contextul în care Strawson apără silogistica tradițională în problema angajamentului existențial. Concepția lui este aceea că dacă o propoziție categorică conține un termen, a cărui extensiune este vidă, chestiunea valorii de adevăr a acelei propoziții, care conține acel termen, nu se poate pune în mod legitim.

(v) Teza cu privire la rolul referențial vs. rolul predicativ al unui termen singular. Distincția dintre rolul referențial și rolul predicativ al unui termen singular, care este foarte importantă pentru limbajul obișnuit, se corelează foarte bine cu doctrina golurilor de valorizare. Dacă un termen singular, care este folosit în mod referențial, este utilizat cu intenția de a desemna un obiect, care, de fapt, nu există, chestiunea „Care este valoarea de adevăr a unei propoziții în care figurează acel termen?” nu se pune. Și aici discursul obișnuit este divergent față de logica formală modernă standard, căci în logica formală, rolului referențial al termenilor, în sensul lui Strawson, nu-i corespunde nimic și nici nu există vreun loc legitim pentru ideea golurilor de valorizare.

(vi) Teza instabilității valorilor de adevăr. Variația valorilor de adevăr ale propozițiilor care conțin expresii deictice (indexicale) sau verbe temporalizate este un alt aspect major în care propozițiile limbajului obișnuit diferă față de notațiile canonice din logica formală standard.

Pentru a rezuma, cum anume să înțelegem și să interpretăm concepțiile lui Strawson și argumentele sale critice cu privire la inadecvarea logicii formale în raport cu utilizările limbajului obișnuit? Poate logicianul formalist să-și apere domeniul? Ar trebui să o facă, în lumina argumentelor și a rezervelor filosofului limbajului obișnuit?

Mai întâi, o remarcă foarte generală: critica lui Strawson la adresa aplicabilității metodelor formale la limbajul obișnuit are o importanță considerabilă. Ea deschide un amplu câmp de cercetare, de probleme, întrebări și idei care exprimă, cu mare acuitate, corelațiile dintre limbajele formale ale logicii și limbajul obișnuit. Strawson face un serviciu autentic analizei logice a limbajului obișnuit. De aceea, el este considerat, pe bună dreptate, un precursor al pragmaticii.

Dar, pe de altă parte, ne putem întreba într-un mod perfect legitim dacă critica lui Strawson țintește teoria logică *per se*. Arată, oare, exemplele și comentariile sale anumite defecte inerente în corpusul teoriei logice contemporane? În acest punct, îmi imaginez că mulți vor încerca să formuleze un răspuns, în funcție de poziția pe care se situează în relația dintre limbajul natural și limbajele

formale ale logicii. Cei care au o înclinație matematică vor spune, după ce vor fi reflectat asupra dificultăților de a fixa cuvintele în notațiile logice canonice, „Cu atât mai rău pentru limbajul natural!”. Totuși, cei care sunt convinși că *limbajul natural este în ordine așa cum este el*, vor condamna formalismele logice pentru că nu sunt suficient de flexibile și de fluente pentru a putea să absoarbă bogățiile limbajului natural și vor spune, „Cu atât mai rău pentru puterea expresivă limitată a limbajelor formale!”.

În orice caz, să observăm că principalele idei ale criticii lui Strawson nu vizează caracterul formal al logicii *per se*, deoarece ceea ce țintește el, prin exemplele și comentariile sale, sunt manevrele și tehnicile de parafrază prin care enunțurile limbajului natural sunt forțate să se conformeze patului procustean al notațiilor canonice ale logicii de ordinul întâi. Logica formală ca atare nu include operațiile, care aparțin logicii aplicate, prin care discursul natural se metamorfozează în forme logice, pe calea interpretării și a parafrăzării.

În fine, în ceea ce privește problema celor două genuri de logici, comentariul meu este acesta: numai în aparență Strawson apără și promovează două logici diferite. Nu mi se pare că el ar fi realmente de acord cu o autentică poziție pluralistă cu privire la problema: care sistem (sau care sisteme) de logică este cel corect (sunt cele corecte)? La sfârșitul exercițiului logic analitic și hermeneutic, ceea ce vrea Strawson este un sistem logic care să facă deplină dreptate discursului obișnuit, iar acesta este venerabilul sistem în care regulile guvernează implicația logică, augmentat cu reguli de referință. Dar, la urma urmei, de ce să nu acceptăm sugestia întrebării pe care el însuși o ridică, anume „De ce (doar) două genuri de logică?” De ce nu mai mult de două?

Unii cercetători de dată mai recentă (cum ar fi J. C. Beall și Greg Restall în (2006)) apără o concepție în filosofia logicii denumită pluralism logic, argumentând că noțiunea de consecință logică (înțeleasă fie model-teoretic, fie demonstrativ-teoretic) este sistematic ambiguă. Nu există o unică relație de consecință logică deductivă care să corespundă acestei noțiuni de consecință logică. Există o pluralitate de relații de consecință care sunt tot atât de legitime ca și aceea care este definită în semantica logicii clasice de ordinul întâi. Astfel, noțiunile de consecință logică modală, sau intuiționistă, sau relevantă sunt tot atât de legitime ca și noțiunea de consecință logică clasică. Nu există ceva de genul unei unice logici corecte. Mai degrabă, fiecare logică își definește propriul său concept de consecință logică semantică sau sintactică. Pluralitatea aceasta există nu numai pentru că există diferite limbaje logice clasice și, respectiv, non-clasice. Fenomenul apare chiar în interiorul aceluiași limbaj logic și este declanșat și alimentat de genul de interpretare sau de clasa de modele care fixează sau stipulează parametrii semantici ai interpretării acelui limbaj logic. Iar acum, dacă am accepta că pluralismul ar fi poziția filosofică firească și legitimă cu privire la genul corect de logică, atunci nu ar exista nici o problemă să se accepte ceea ce Strawson ne spune despre diferitele sisteme de logică și să ducem mai departe sugestiile sale. Pluraliștii vor accepta această lecție, îmbrățișând bucuroși ideile care ar decurge, dacă ar exista o cale prin care s-ar putea edifica în mod corespunzător și satisfăcător o logică a limbajului obișnuit.

## BIBLIOGRAFIE

- Beall, J. C. și G. Restall, *Logical Pluralism*, Oxford: Clarendon Press, 2006.
- Dumitru, M. „Ordinary Expressions Have No Exact and Systematic Logic”, în *The Grounds of Sense. Philosophy of P. F. Strawson*, apărut în *Organon F. Journal of Analytic Philosophy*, Juraj Hvorecky și Petr Kotatko (ed.), Vol. 16, nr. 4, 2009, pg. 542–551.
- Quine, W. V. O., „Mr. Strawson on Logical Theory”, în W. V. O. Quine, *The Ways of Paradox and Other Essays. Revised and Enlarged Edition*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1976, pg. 137–157.
- Snowdon, P., „P. F. Strawson”, în Martinich, A. P. și D. Sosa (ed.), *A Companion to Analytic Philosophy*, Oxford: Blackwell, 2001, pg. 334–349.
- Strawson, P. F., *Introduction to Logical Theory*, London: Methuen, 1952.